

KIRGIZLARIN-OGUZLARIN (TÜRKMENLERİN) TARİHİ VE ETNİK BAĞLARI

Doç. Dr. Olcobay K. KARATAYEV

Kirgiz Milli Devlet Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Türkiye Türkçesine Aktaran:

K. I. N. Mustafa KALKAN

Kirgiz-Türk Manas Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi

Orta asırların ilk dönemlerinde Kirgizistan'ın çevresi, çeşitli medeniyetlerin, dil kusaklarının /Fars, Türk, Arap daha sonra Mogol/ her türlü dini inanışın, akımların kaynaştığı, sentez haline geldiği bir arena olmuştur. Ülkemizin her bölgesinde, -sınırları dahilinde-, konar-göçer kavimlerin ve yerleşik medeniyetlerin / medeni hayati-maiset tarzları / yasadıkları bilinmektedir. Elbette, bu bölgede komşu olan devletlerin uruglarının etnik yapıları hakkında bilgi edinme mecburiyeti vardır. “Oguz” adını iki bölüm altında incelemek gerekmektedir. Oguz etnolojisi, orta asırlarda Oguz-Türkmen dilini konuşan uruglar federasyonunda veya günümüzde Türk dilinin Oguz lehçesi kolunu konuşan devletlerde / Türk, Azerbaycan, Türkmen, Gagavuz (Gökoguz) v.d/ kullanılmıştır. Kirgizlerin ve Oguz-Türkmen uruglarının arasındaki etnik bağlar, M. S. VI.-VIII. asırlardan itibaren başlamaktadır. Göktengri dinine inanan Oguz-Türkmen urugları, Altay dağlarından Sir Derya'nın yukarı akım bölgelerine kadar yerleşmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse bu topraklar bugünkü Kirgizistan'ın sınırları dahilindedir. Kirgizlerin, Oguzlar ile komşulukları hakkında malumat veren ilmi nitelikli kaynaklarda oldukça değerli bilgiler vardır (**Djiekieva, 1988:175-179**).

Akademik V.V. Barthold, Oguzların, Merkezi Asya'daki / Güney Sibirya, Mogolistan / Türklerinin, Orta Asya'da yer değiştiren bir bölümü olduğu, daha sonra “Türkmen” diye adlandırıldığını açıklamaktadır (**Agadjanov, 1973:19**). Mahmud Kâşgari, Divanü Lügati't Türk /XI. asır/ adlı eserinde aşağıdaki bilgileri vermektedir: “Türkler aslında 20 urugluk bir eldir. Ben, Rum'dan doğuya kadar olan bölgelerde Müslümanları ve diğer ülkeleri zikrettim. Rum'a yakın olarak ilk önce Peçenek daha sonra Kıpçak (Kipsak-Polovets), Oguz, Yamak, Baskurt, Kay, Basmil, Yabaku ve Tatar daha sonra Kirgizler yaşamaktadır. Kirgizler, Çin'e (Kitay'a) yakın yerleşmişlerdir /**Kâşgari, Divanü Lügati't-Türk, Taskent, C. I, s. 64**/ demektedir. Kâşgari daha sonra “...Kirgiz, Oguz, Kıpçak, Tuhsi, Yagma, Çaruk, Çgil gelir, dilleri temiz Türk dilidir

(Kasgari, 1960:C. I:66). “Oguzlar, Türklerin bir bölümüdür. Onlar, temiz Türkmen’dir. Oguzlar, 22 urug olarak yaşamaktadırlar. Her birinin kendine has isareti, en-damgasi vardır” diye yazmıştır **(Kasgari, 1960:1-89).**

Kirgizlar ile Oguz-Türkmen uruglari arasindaki etnik baglarin, Güney Sibiry ve Mogolistan’in sinirlarindan baslayarak bugünkü Kirgizistan’in etnik sahasinda olustugu süphesizdir. Buna urug urug, devlet tanimlamalarindaki /isimler/ yer adlari, uruglarin en-damgalari, verilen bilgiler, folklor ile ilgili veriler, delil olarak kabul edilmektedir. Türkmen tarihi arastirmacisi S. Ataniyazov; bugün birbirinden çok uzakta yerlesmis olan iki devletin eski dönemlerde etnik, dil ve medeni baglari bulunan Türkmen-Kirgiz isimlendirmelerindeki paralellige dayanarak açıkladigini belirtmektedir **(Ataniyazov, 1988:18)**. Yazar, Türkmen-Kirgiz adlandirmalarinda tekrarlanan 163 paralelligin oldugunu ifade etmektedir. Biz, birinci elden kaynaklarda mevcut olan Kirgiz adlandirmalarinin, Türkmen birligindeki etnik isimlendirmelerle 175 paralelligin oldugu hatirlatmak istedik. Adlandirmalarin semantigindeki, fonetik kurulus benzerligine dayanan çok sayidaki benzer isim, Orta asirlarin ilk dönemlerinde yakin bölgelerde yerlesen Kirgiz-Türkmen uruglarinin /Kirgiz ve Oguz-Türkmen uruglari -O. K / aralarinda etnik, medeni baglarin oldugunu netlestirmektedir. Kirgiz folklorcusu S. Abdrakunov, “Manas” Destani’nin kaynaklarina dayanarak yapmis oldugu arastirmalarda, Kirgiz ve Oguz-Türkmen etnik baglarindaki Kıpçak kusaginin önemli bir rolünün oldugunu belirtmektedir. Bu önemli fikir, ayrica farkli arastirmacilar tarafından defaatla arastirilmaya muhtaç görünmektedir.

Etnik baglarin menseini inanilir delillerle açıklamak gerekir. Kirgizlerin İçkilikler urug birliginde yer alan Kandi urugunun içindeki “Türkmen” adi bugünkü Türkmenlerin urug birligindeki /İgdir ve Çovdur uruglari-O. K/ Manas adlandirmalarinda dikkat çekmektedir. Kirgizlerin, İçkilikler / Bulgaçilar / boy birligindeki Teyit urugunda, Orta asirlarin ilk dönemlerinde Oguz-Türkmen etnik bölgelerinde bilinen Tekren, Köklen /Kökülen/, Kizil Bas, Teke ve Çövdör etnik birligi vardır. Zikredilen adlandirmalarin, iki devletin sosyal yapisi içinde yer aldigi görülmektedir, burada Türkmenlerin en büyük uruglarından bölünen adlar olarak bilinmektedir **(bkz. Ataniyazov, 1988:52, 53, 58, 112)**. Kirgizistan’in topraklari dahilindeki Akman ve Arslanbap / Bazar Kurgon Reyonu/ yer adlari, Oguz-Türkmen uruglarinin biraktigi izler olarak kabul edilmektedir. Türkmen Salorlari’nin (Salur) birliginde yer alan “Akman” adlandirmasi, Kirgizlerin Munduz urugunun içinde “Akman” sekline görülmektedir. IX. X. asirlarda Oguzlarin boy birligi içinde yer alan en büyük uruglarin “Akman” ve “Karaman” adli urug birliklerinin oldugu bilinmektedir. Bugünkü Türkmen boy birliginde “Arslanbap” adli urug “Aslan gibi adam” anlamini düşündürmektedir **(Ataniyazov, 1988:24)**.

Kirgizistan’daki Ak Öküz, Yedi Öküz, Kongur (Konur), Öküz, Öküz Basi v.d. yer adlarinin, Manas Destani’ndeki Öküz-Keçüü; Öküz Ötmek, Öküz Asuu gibi yer ve su isimlerinin etnik hususiyetlerini ön plana çıkardigi süphesizdir **(Moldobayev, 1995:163)**. Türkmen uruglarinin en büyüklerinden olan Ersari urugunun paraleli

Kirgizlerin Kesek urununun içinde yer alarak “Ersari” sekiyle görülür. En eski Kirgiz adlandırmalarından biri olan “Munduz” etnik adlandırması, Türkmen Salorlarda görülür. Bu adlandırmaların iki millette mevcut olması Merkezi Asya’nın /Kuzey Sibirya, Mogolistan/ etnik birliğinin içinde yer aldığı anlamına gelmektedir. “Munduz” etnik isimlendirmesi bugünkü Altay Türklerinin boy birliği içinde de muhafaza edilerek günümüze kadar ulaşmıştır.

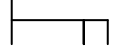

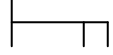

Eski iki etnik birliğin isim bagına, folklorik materyallerde de rastlanılmaktadır. Hive Hani Ebu’l Gazi Bahadır Han’ın Türk Seceresi /Secere-i Türk/ adlı kitabında Kirgizler, efsanevi Oguz Kagan’ın torunu olarak kabul edilmektedir (**Abul Gazi, 1906:25**). Kirgiz secerelerinde: “Mogol Han’dan Oguz Han, Oguz Han’dan Deniz Han, Deniz Han’dan-Kirgiz türemiştir. Kirgizlerin idarecileri-yabgu seviyesindeki yöneticilerini “Inal” olarak isimlendirdikleri malumdur diye ileri sürülen fikirler vardır /**Sanciraci Canibayoglu Saparbek, urugu Bargi, 1908 yılında doğmuş, Alay Öronü, Kabilan Köl Köyü**/. Kirgizlerin, Kıpçak urug birliği içinde yer alan “Yolatan” adında tanınan bir urugu vardır. Türkmenistan’daki boy birliğinden sorumlu olan idare, Yolatan boyunu bilmektedir. Uuz (Oguz) Han-Manas’ın eski atalarından biri olarak isimlendirilmektedir. Sanciralara göre, Güney Misir’a ve Batı Baray’a kadar olan yerlerde yaşayan ülkeleri boyun egdirerek, güçlü imparatorluk tesis eden büyük bir kagandır.

Kirgizler, Oguz Kagan’i, “Uuz Han” diye isimlendirmişlerdir (**Manas, 1995:307**). Kirgiz etnografisi I. B. Moldobayev, “Manas” destanı ile ilgili olarak yapmış olduğu çalışmalarda Kirgiz-Türkmen /Oguz-Türkmen/ etnik yakınlığı hakkında birçok benzerlik örneği vermektedir (**Moldobayev, 1995:159, 165**). Ebu’l Gazi’nin verdiği bilgilere göre Oguz-Türkmen uruglarının Orta asırların ilk dönemlerinde yerleşmiş oldukları yerler, doguda Issik Köl, batıda Kara Kum, güneyde Yenikent şehirlerine kadar olan bölgelerdeki boylar meskun oldukları yerleri belirlemişlerdir. Türkmen halk edebiyatında (ağızdan ağıza aktararak gelen haberlerde) efsanevi Oguz Kagan’ın merkezinin (ordası-otagi), Issik Köl’de bulunduğu zikredilmektedir (**İst. Turkmenskoy; 1974:177**). Kirgizlerin ve Türkmenlerin / Oguz-Türkmenlerinin / birliğinin Orhon-Yenisey kitabelerinde, Kaşgarlı Mahmud’un “Sözlüğü”nde, Çin yıllıklarında, Arap-Fars kaynaklarında belirtilen Merkezi Asya’ya / Güney Sibirya, Mogolistan’da yaşayan boylar/ yakın yerlerde yaşayan boylar olarak bilinen: Tatar / Mungus / Tatar/ Alili / Kıpçak-Kıpçak / Alili / ,Tata / Solto /-Tatlar / Arsari / ,Toguz / Bagis /-Dokuz /Olam/ Çarik / Kitay / -Çarik / Teke, Geklen/ Kizil Bas / Teyit / -Kizil Bas / Ermeli / , Cabagi / Saruu / Yabi / Geklen / , Ay Tamga / Saruu / -Ay Tamgali / Nuratin Türkmenleri / ,Üç Ok / Basiz / -Üç Ok / Ermeli / , Üçok Tamga / Kangdi / - Üçok / Türkmenlerin en büyük boy birliği / ,Munduz-Munduz / Arsari / , Teke / Teyit / - Teke / büyük boy birliği / , Barak / Adigene / -Barak / Geklen / , Manas / Çekir Sayak / - Manas / Igdır / v.d / boylar dahil edilir. Adlandırmalar, iki milletin etnik bağının eski Türk devrinden başladığını göstermektedir. Bununla birlikte, Kirgiz ve Türkmen sosyal birliğine giren Mogol etnik birliğine değinirsek bu boylar şöyledir: Nogay-Nogoy /

Bagaca / Ata, Teke, Sarik / Kipçak / Gipçak / Alili /, Carti Bas / Kipçak / = Carti / Salir /, Omonok / Kipçak / = Amanek / Yesgi /, Kabil / Kipçak / -Gabil / Teke /, Sumay / Kipçak / = Surnay / Teke /, Parça / Kipçak / = Parça / Çovdur /, Toguz / Kipçak / = Olam /, Çıçvas / Kipçak; Mungus / = Çıçmaç / Nuratinlik Türkmenlerde /, Kara Ton / Cediger / = Kara İçmek / Teke /, Kulcabay / Cediger / = Gulcabay / Sarik /, Bayandi / Cediger / = Bayandur / Bayandu, Geklen /, Niyaz / Cediger, Sari Bagis / = Niyaz / Geklen /, Sadik / Cediger, Basiz / = Sidih / Sarik /, Mongol / Bagis / = Mongol / Alili /, Ak Köynök / Bagis / = Ak Göynök / Emut, Alili /, Kök Moyun / Bagis / = Kök Boyun / Teke, Ahal /, Sapalak / Munduz, Bagis / = Sabalak / Salir /, Sopusaka, Ahal Tm0.47 TS= Ak Gö4 Tw (Mongol Alili) Bagis

Çala / Alili, Sarik, Teke /, Suban / Kıpçak, Sari Bagis / = Suvan / Arsari, Abdal /, Çerik Sayak / Sag (Ong) Kanat'taki büyük urug / = Çekir / Emreli, Gekleng, Salir, Sarik /, Taylak / Çekir Sayak / = Taylak / Bayat /, Çal / Çekir Sayak / = Çal / Bayat, Emut, Teke / Kongur Uulu / Çekir Sayak / = Gongurlu / Arsari /, Koton / Çekir Sayak / =Gotan / Alili /, Sokuçu / Çekir Sayak / =Soki / Çovdur /, Mongoldor / Sag Kanat'taki büyük uruglar / = Mogolcıklar / Alili /, Çolok / Tuuma Mongoldor / = Çolak / Arsari, Teke / Tuuma Tukum / Nayman / = Tugum / Ata /, Baki / Mongoldor, Börü / = Baki / Nohurli, Emreli / Üç Uruk / Mongoldor / = Üç Urug / Sarik, Teke / Tecik / Cuu Murun / =Teziki / Geklen /, Aci / Solto / = Aci / Sarik /, Tata / Solto / = Tatlar / Arsari, Geklen /, Kara Mergen / Solto / = Gara Mergen / Sarik /, Teke / Solto / = Teke / Türkmenlerin büyük boy birliği /, Calayir / Solto / = Calayir / Alili /, Duvana / Sayak / = Divana / Arasari /, Ak Teri / Sayak / = Ak Deri / Arsari /, Ala Köz / Sayak / = Ala Göz / Teke /, Sarik / Sayak / = Sarik / Emreli /, Tagay / Sayak / = Taga / Arsari /, Sarva / Adidine / = Sarvanli / Emreli /, Abis / Adigene / = Abis / Arsari /, Barak / Adigene / = Barak / Geklen / Emreli / Nuratin Türkmenleri /, Atabay / Adigene / = Atabay / Emut /, Gedey / Adigene / = Gedey / Hodcali /, Çala / Bas / Adigene / =Çala Bas / Çandır /, Karça /Arsari / Koturak / Adigene / = Gotur / Teke /,Çaldar / Adigene / = Çallar / Emreli, Teke, Çovdur / Kirk / Adigene / = Girk / Geklen / Emreli, Teke /, Kongur / Adigene / = Gongur / Teke /, Nazarkul / Adigene / = Nazarkuli / Geklen /, Karatay / Teyit / = Gara Tayli / Emut /, Moldo / Çerik / = Mollo / Emreli /, Cakip / Çerik / = Yakup / Ata / Arstanbek / Çerik / = Arslan / Alir / Çala / Döölös / = Çala / Alili / Tokoy / Boston / = Togoy / Hatap /, Ovez / Kıpçak / = Oveyaz Kopek / Salir v.d.

Etnik bağlar, uruglar arasında kullanılan en-damgaların benzerliğiyle de tespit edilebilmektedir. Urugların kullandığı en-damgalar, totem gibi urugları uruglardan, etnik gurupların birini diğerinden ayırmak içinde kullanılmakla birlikte, etnik karakter anlamını ifade etmektedir. Damganın, milleti oluşturan boy birlikleri veya urug federasyonu içinde önemli işlerde, özel mülke, dörtlük mala işaret koymak için kullanılmadığı bilinmelidir, konar göçerlerin simgelerini-sembollerini tanımlayan, sadece urugların damgalarının kendine has özel bakış açisinin olmadığı, urugun damgasına saygı duyularak büyük bir hürmet-kutsallık ifade ettiği bilinmelidir. Aşağıda, Kırgız, Oguz-Türkmen ve eski Oguz uruglarının en-damgalarının benzerlikleri gösterilmektedir:

Kırgız Uruglarının En-Damgalari	Türkmen Uruglarının En-Damgalari / G. I. Karpov'un Vermis Oldugu Bilgilere Göre	Eski Oguz Uruglarının En-Damgalari / M. Kasgari'nin Divan'ında Vermis Oldugu Bilgilere Göre
Kos Damga X /Mungus/	X Atanak /Teke/	X Begtili
Börü Damga ? /Börü/	? Tere Otir /Teke/	 Kinik
Tögörök Damga /Baarin/	 Sapli Tegelec /Teke/	 Beçanak
Kos Damga // /Mungus/	// Kongur /Teke/	
Surma Damga / /Çekir Sayak/	/ Bir Alip /Teke/	/V/ Kayig
Çagalmay Damga + /Çerik/	+ Bir Elip /Teke/	 Kinik
Kaska Damga /Saruu/	 Usak /Yumort/	 Bayundur
Cogoru Damga - /Kitay/	- Tilka /Yomut/	
Kuşçu Damga ? /Kuşçu/	? Hodca /Yomut/	
Köökör Damga /Saruu/	 Nohurli /Uruuluk/	
Töölös Damga ? /Töölös/) Kiçi Aga /Salir/	? Cuvaldar
Mungduz Damga / /Mungduz/	\ Beçe /Emut/	

**KIRGIZLARIN-OGUZLARIN (TÜRKMENLERİN)
TARİHİ VE ETNİK BAĞLARI**

Kerki Damga ? /Basiz/	?	Atabay /Emut/		
Ay Damga n ? /Solto, Saruu/)	Kiçi Aga /Salor/	?	Cuvaldar
Alakçin Damga V /Saruu/	^	Baga /Yomut/	V^	Tutirka
Tata Damga ?? /Solto/	??	Elip /Teke/	??/	Bayat
Kerki Damga ? /Sayak/	?	Elip /Teke/		Afsar
Azik Damga		Bir Elip /Teke/		
Bagis Damga + /Bagis/	+	Sarik /Urugluk Damga/		Cenpi
Kara Bagis Damga † /Adigine/	†	Bagadca /Teke/		Eymur
Kuu Söök Damga ? /Mongoldor/	??	Ak Das Ayak /Teke/	?	Begtili
Üçök Damga	^^	Kandcik /Teke/		<u>Salgur</u>
Öydö Çekti Damga		Bir Elip /Teke/		Bayat
Bosogo Damga				Igdir
Alakçin Damga V /Saruu/	^	Baga		
Mamatberek Damga ? /Basiz/				Yiva

Ak Teri Damga /Sayak/			Bayat
Alakçin Damga Saruu	<u>V</u>		Yazgir
Tögörök Damga /Baarin/	?	/V	Tögar
		?	Eymur

Yukarıda y